

Muinaisenglantilaisten villi Pohjola

■ RISTO HILTUNEN

Irmeli Valtonen: *The North in the Old English Orosius. A Geographical Narrative in Context.* Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXXIII, Helsinki 2008.

Englannin varhaisen keskiajan kuninkaista Alfred, joka hallitsi Wessexin kuningaskuntaa vuosina 871–899, on saanut jälkipolvilta lisänimen Suuri merkittävästä sotilaallisista ja sivistyksellisistä ansioistaan. Jälkimmäisistä huomattavimpana on pidetty hänen hankettaan keskeisten latinankielisten kirjojen saattamiseksi englannin kielelle. Näihin kuuluvat mm. Bedan *Historia ecclesiastica gentis anglorum* 700-luvun alkupuolelta sekä useat myöhäisantiikin aikana syntyneet teokset, kuten Boethiuksen *De consolatione philosophiae* 500-luvun alkupuolelta ja paavi Gregorius Suuren *Regula pastoralis* saman vuosisadan lopulta. Alfredin hallituskaudella syntyi myös englanninkielinen versio munkki Paulus Orosiuksen 400-luvun alkupuolella kirjoittamasta teoksesta *Historiarum libri septem adversus paganos*, jonka alkuperäistekstiä mukaileva muinaienglantilainen versio on Irmeli Valtonen tutkimuksen kohde.

Tekijän tavoite on selvittää, millaisen kuvan muinaienglantilainen Orosius-teksti välittää Englannin pohjoispuolisista alueista, erityisesti Skandinaviasta ja sitä ympäröivistä alueista. Orosiuksen alkuperäisteksti on kirjoitettu Rooman välimerellisestä nä-

kökulmasta, jossa Pohjanmeren ja Itämeren pakanalliset reuna-alueet, niitä kaukaisemmista seuduista puhumattakaan, jäivät teoksen kristillisen maailman historian ja maantiedon kuvauksen marginaaliin. Teoksen englantilaista versiota koostettaessa tätä pidettiin ilmeisenä puutteena, sillä Britannian näkökulmasta pohjoiset alueet koettiin tuolloin sekä maantieteellisesti että mentaalisesti läheisemmiksi kuin Orosiuksen kirjoittaessa alkuperäistä teostaan Rooman vallan aikana.

Pohjoisten alueiden olemassaolo tiedostettiin Britanniassa, ja myös niiden oloista tiedettiin yhtä ja toista. Käsitys anglosaksien pohjoisesta alkuperästä tunnettiin mm. Bedan historian kautta, samoin myyttien kuvitteellinen pohjola esim. Beowulf ja Widsith -runoelmien välityksellä. Sutton Hoon laivahautaja muut arkeologiset löydöt todistavat nekin pitkäaikaisista kauppaja- ja kulttuuriyhteyksistä, joiden kautta anglosakseilla oli myös kokemusperäistä tietoa Pohjolasta ja todennäköisesti ainakin lähimmistä pohjoisten rannikoiden kauppapaikoista. Kokonaisuutena Orosiusta edeltävissä anglosaksien säilyneissä teksteissä on kuitenkin vain niukasti viittauksia pohjoiseen, vaikka sinne oli kontakteja, joista viikinkiretkien myötä muodostui pitkäkestoisia vuorovaikutuksen kausia, joissa sodan ja rauhan vuodet vuorottelivat.

Alkuperäisen Orosius-tekstin vähäistä pohjoisten alueiden maantiedon tuntemusta täydennettiin käännöstä valmisteltaessa yllättävällä tavalla. Tekstin mukaan viikinki Othere (skand. Óttar) sekä muuan toinen, mahdollisesti englantilainen merenkävijä Wulfstan,

kertoivat Alfredille pohjoisille merille suuntautuneista purjehduksestaan ja niiden tapahtumista. Nämä kertomukset muodostavat Valtonen tutkimuksen ytimen. Othere purjehti ensimmäisellä matkallaan kotiseudultaan Pohjois-Norjan Halgolandista pohjoisen suuntaan aina Vienan merelle asti. Kohtamiaan kansoja hän kutsuu nimellä *Cwenas, Finnas, Terfinnas* ja *Beormas*. Toisella matkallaan hän suuntasi Halgolandista etelään, *Sciringes healin* kautta Hedebyhyn. Wulfstan puolestaan purjehti Hedebystä Itämeren poikki Veikselin suistossa sijaitsevalle Truson kaupapaikalle. Aluetta, johon Truso kuuluu, Wulfstan kutsuu nimellä *Estland*. Termillä hän viitannee yleisesti Veikselin itäpuolisiin alueisiin. Kertomukseen sisältyy kuuluisa kuvaus estien hautajais- ja perinnönjakorituuaaleista.

Valtonen tutkimusta kuvaa hyvin, että vaikka Othereen ja Wulfstanin kertomukset ovat vain muuttaman sivun mittainen episodi muinaienglantilaisessa tekstissä, Valtonen on kirjoittanut niistä yli kuusisataasivuisen tutkimuksen. Tämä ilmentää sekä kirjoittajan syvällistä paneutumista aiheeseen että aiheen pitkää tutkimustraditiota. Osaltaan se heijastaa myös tutkimusaineiston tulkinvaraisuutta. Othereen ja Wulfstanin kertomukset ovat tutkijalle sekä korvaamattoman arvokas materiaali että valtava haaste, sillä monin kohdin kertomukset ovat valitettavan vaitonaisia matkojen yksityiskohdista. Tekstin laatijat eivät liioin tee selkoa, miten, miksi ja kenen toimesta kertomukset ylipäätään tulivat osaksi käännöstä. Koska asiaa ei ole käsikirjoituksen laatijoiden toimesta taustoitettu, monet keskeiset

kysymykset jäävät lukijan rekonstruoitaviksi, osittain mahdollisesti kokonaan vaille lopullista vahvistusta. Sinänsä tämä ei ole poikkeuksellista. Vaikka maanosamme pohjoisimmat alueet maailman kuviteltuna rajamaana ovat todennäköisesti aina kiinnostaneet etelämpänä asuvia kansoja, niitä koskevat viittaukset rajoittuvat kirjallisuudessa tavallisesti niukkoihin tai ylimalkaisiin luonnehdintoihin. Tähän voi olla syynä paitsi tietämättömyys, myös tekstien tuottamisen käytäntö. Koska kertomuksissa tapahtumat ovat etusijalla ja niitä koskeva tilannetieto on ainakin joillekin asianosaisille yhteistä, ei taustoja katsottu tarpeelliseksi aikalaisille erikseen selittää. Tällöin teksteihin sisältyvän piilotiedon ja muun todistusaineiston merkitys korostuu kontekstin rekonstruoinnissa.

Teoksen otsikko tiivistää osuvasti tutkimuksen sisällön keskeisten avainsanojen muodossa: pohjoinen, Orosius, maantieto ja konteksti. Tutkimus pyrkii kokonaisnäkemykseen sovitamalla yhteen avainsanoihin liittyvät monitieteiset havainnot. Filologisen tutkimuksen parhaiden perinteiden mukaisesti Valtonen tähtää historiallisen tekstin tulkintaan pyrkien identifioimaan kaiken siihen vaikuttavan näkyvän ja näkymättömän tiedon. Tekijä huomioi paitsi kielen ilmiöt myös muut tulkintaa edistävät näkökulmat. Näihin kuuluvat mm. yleisen historian, kulttuurihistorian, arkeologian, historiallisen kartografian ja jopa kirjallisuusteorian tarjoama evidenssi. Näin laeva tutkimuskohdetta koskeva visiointi on harvinaista ja edellyttää tekijältä perehtymistä sekä eri alojen kysymyksenaset-

teluun, metodologiaan että taustakirjallisuuteen. Viimeksi mainitusta Valtosen tutkimuksen noin kahdeksankymmenen sivun mittainen lähdeluettelo antaa sangen edustavan kuvan.

Valtoselle Otheren ja Wulfstainin kertomukset Orosiuksen teoksessa edustavat jäävuoren huippua. Pinnan alla ovat näkymättömissä niihin liittyvät monikerrokset kontekstin tasot. Näiden perusteellinen selvittäminen näkyy tutkimuksessa syvällisinä pohdintoina, harkittuina arvioina ja toisiaan seuraavina kiintoisina havaintoina, olipa kysymys suurista linjoista tai yksityiskohdista. Vaikka kontekstin ilmiöihin on luonnollisesti viitattu aina kun mainittuja tekstejä on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty, on Valtosen teoksessa kyse mittasuhteiltaan aiemmat tutkimukset ylittävästä saavutuksesta, jota on samalla pidettävä uutena avauksena aiheen tutkimuksessa. Aikaisemmin konteksti on nähty kapeammin yksittäisten kysymysten näkökulmasta. Valtosen analyysissä sillä on sen sijaan keskeinen asema koko anglosaksien pohjoisia alueita käsittelevän tekstimateriaalin ymmärtämisessä.

Valtonen aloittaa kaukaa ja syvältä. Jo kirjan ensimmäinen pää-luku, jossa selvitetään Kreikan, Rooman, myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan lähteiden käsityksiä Euroopan pohjoisosien maantiedosta ja niiden asukkaista, on oiva osoitus tekijän perehtyneisyydestä tutkimusaiheen vaatimaan taustatyöhön. Jälleen käy ilmi, että vanhempien lähteiden välittämä tieto on usein vaikeatulkintaisista ja käytetyt maantieteelliset käsitteet (esim. *Scandza*, *Thule*) vaikeasti rajattavia. Vaikka maailman

pohjoisen reunan sijainti kiinnosti kirjoittajia, käsitys pohjoisimpien alueiden maantiedosta säilyi varsin staattisena antiikista keskiajan loppuun saakka. Maailman reunaa kuvataan usein saarina tai muuten kaukaisina ja ilmastoltaan ankariina seutuina, joiden väestö on sivistyksen ulkopuolella olevaa pakana-kansaa. Asiaan kuuluu, että alueisiin liitettiin runsaasti myyttistä perimätietoa ja uskomuksia. Valtosen mukaan myös Orosius välitti perinteistä kuvaa pohjoisesta, mutta esitti sen samalla uudessa kristillisessä kehityksessä, johon sisältyi viesti kristinuskon lähetyskäskyn ulottamisesta myös näille alueille.

Valtosen tarkka analyysi Orosiuksen sekä Otheren ja Wulfstainin kertomusten teksteistä osoittaa niiden sisältävän yllättävän paljon tietoa pohjoisten alueiden maantiedosta ja elinoloista. Alueiden fyysistä sijaintia kuvataan muun muassa kertomalla niiden keskinäisistä etäisyyksistä, ilmansuunnista, niillä sijaitsevista joista, järvistä ja meristä. Ihmisen toiminnasta kerrotaan puolestaan kuvaamalla vallitsevaa poliittista, kulttuurista ja sosiaalista tilannetta sekä kertomalla kielioloista ja väestön etnisestä taustasta ja myös eri ryhmien välisestä vuorovaikutuksesta, joka joissakin tapauksissa saa myös vihamielisiä ilmenemismuotoja. Taloudellinen tilanne välittyy verotuksen, kaupankäynnin ja elinkeinojen kuvauksen kautta. Näihin liittyvät esim. valaanpyynti, mursunmetsästyminen ja poronhoito. Samalla myös poliittiset valtasuhteet saavat lisävalaistusta. Kiinnekohtina ovat Itämeren alueen kaupapaikat Hedeby, *Sciringes heal* ja Truso sekä eri etnisten ryhmien asuttamat alueet, kuten *Northman-*

na land, Cwena land, Terfinna land, Sweoland, Estland ja Weonodland. Kertomusten kautta tunnetun Pohjolan rajat laajenevat ja tarkentuvat. Tekstissä mainittujen nimien ja maantieteellisten termien filologia käydään tekstissä läpi yksityiskohdaisesti. Vaikka käsitteille ei esitetäkään kokonaan uusia tulkintoja, on pitkän ja monivaiheisen tutkimustradition koostaminen omaksi kriittisesti arvioiduksi kokonaisuudeksi työn kiistatton ansio.

Tutkimus osoittaa, kuinka anglosaksien käsitykseen pohjoisesta sisältyy erilaisia kerrostumia. Otheren ja Wulfstanin kertomusten välittämä uusi tietämys alueiden maantieteestä käsitteellisesti pohjoisten alueiden hahmottamista ja antoi niille uuden sisällön. Tämän kehityslinjan selvittäminen on yksi Valtosen tutkimuksen kulmakivistä. Mainiona yksityiskohtana tässä prosessissa on tekijän analyysi 1000-luvun alkupuolelta peräisin olevan ns. Cottonin *mappa mundi* -kartan maantietoa koskevasta informaatiosta ja sen merkityksestä tutkimusaineiston tulkinnaalle. Anglosaksisella kaudella tapahtuva muutos maantieteellisessä ajattelussa, jonka mukaan Britannia tulee kristinuskon myötä kytkeytyksi Euroopan eteläiseen valta-alueeseen aikaisemman pakanallisen pohjoisen sijasta, osoittautuu Valtosen tutkimuksen valossa merkittäväksi käännekohdaksi koko anglosaksisen Orosius-kontekstin ymmärtämiselle.

Valtosen tutkimuksen näköalat ovat siis mittavat. Tutkimus alkaa antiikin lähteistä ja päättyy lukuun, joka kokoaa käsitellyt teemat yhtenäiseksi maantiedollisen tietämyksen kehityskertomukseksi kunin- gas Alfredin ajan historian ja kult-

tuurin kontekstissa. Näin laajalla rintamalla operoivan projektin toteutuksessa korostuu kriittisyyden vaatimus, sillä teoreettisen ja metodologisen moninaisuuden keskellä tutkijan on kyettävä keskittymään olennaiseen ja välttämään asioiden liiallista yksinkertaistamista. Valtonen on vaarasta hyvin tietoinen ja viittaa siihen useaan otteeseen muun muassa arvioidessaan aiempia tutkimuksia. Historiallisen tutkimukseen kuuluva rekonstruktio edellyttää toisaalta tutkijalta jatkuvaa arviointia, tulkintaa ja valintaa. Kokonaisuus muodostuu näkyvän ja näkymättömän tiedon tulkinnasta, jolla puolestaan on omat rajansa. Kirjoittaja toteaa, että vaikka Otheren ja Wulfstanin kertomukset ovat historiallisia lähteitä, ei nykytietämyksen valossa ole mahdollista esittää niistä täysin aukotonta tulkintaa. Valtonen pääsee tässä prosessissa kuitenkin aikaisempaa tutkimusta pidemmälle ja onnistuu rakentamaan aiheesta mielenkiintoisen ja vakuuttavasti argumentoidun monitieteiseen tarkasteluun perustuvan synteesin. Ensimmäisen suomalaisen tutkijan kirjoitus Otheren ja Wulfstanin matkoista – Henrik Gabriel Porthanin vuonna 1788 julkaisema pioneerityö ”Försök at uplysa konung Alfreds geographiska beskrifning öfver den europeiska Norden” – saa Valtosen tutkimuksessa arvoisensa jatkon.

Kirjoittaja on Turun yliopiston englantilaisen filologian professori.